

**Віктор Петрович
АНДРУЩЕНКО**

ТРИ УНІВЕРСИТЕТИ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА

Закономірністю історії є те, що переважна більшість відомих і видатних особистостей є випускниками університетів. Кожен з них пам'ятає свій університет як «Alma mater», пишається ним.

Три університети випали на долю і Михайла Драгоманова. У кожному з них він залишив частину своєї душі, волі і характеру. Першим з них став знаменитий університет Св. Володимира (нині Київський національний університет імені Тараса Шевченка), другим – Софійський університет (Болгарія), що носить сьогодні ім'я святого Климента Охридського, а третім – Національний педагогічний імені М. П. Драгоманова. Перший дав йому фундаментальні знання, професію, підготував до самостійної життєтворчості; другий – прийняв у часи неволі, забезпечив роботою; третій – увіковічнив його дух, ім'я і справи, завдяки яким М. Драгоманов увійшов в історію.

Життя людини, яка увійшла в історію, стала відомою чи видатною, як правило, пов'язане з університетами. І це – закономірно. Університет є скарбницею наукових знань і соціального досвіду. Він навчає і виховує, надає професію, забезпечує конкурентну здатність, виводить людину на верхні щаблі суспільної ієрархії.

Історії відомі факти піднесення історичної ваги особистостей, які університетської освіти не мали. Вони також входять у людську пам'ять як історичні особистості, щоправда, переважно як особистості суперечливі, а може, й злочинні. Яскравим прикладом цього є історичні діячі тоталітарних режимів: більшість із них університетської освіти не мали.

Є й ще одна категорія людей – маргінали. Хизуючись тим, що «університетів не закінчували!», вони, як правило, є злочинцями побутового штибу – бандитами, наркоманами, алкоголіками... Такі люди становлять так званий баласт цивілізації. І навряд чи знайдеться народ, культура чи держава, які б не боролись з цим явищем як соціальним злом, що підлягає викоріненню.

Закономірністю історії є те, що переважна більшість відомих і видатних особистостей є випускниками університетів. Кожен з них пам'ятає свій університет як «Alma mater», пишається ним, подумки повертається до нього, до своїх вчителів і друзів юності. У свою чергу, університет пам'ятає кожного зі своїх випускників – відмінників і трієчників, дисциплінованих і не дуже, толерантних, спокійних, цілеспрямованих ратаїв навчальної ниви і бешкетників, які більше думали про

розваги, ніж про навчання. Університет урівноважує всіх – і тих, і інших. Для всіх він створює однакові можливості саморозвитку і самореалізації. Далі, як кажуть, все залежить від особистості, обставин, долі...

Нерідко доля людини пов'язується з декількома університетами. Від кожного з них вона щось брала; кожному з них вона поступово повертала свої знання і соціальний досвід, творчу енергію і бачення майбутнього, за яким університет має розвиватись.

Три університети випали на долю Михайла Драгоманова. Кожен із них подарував йому можливості для утвердження себе як особистості. У кожному з них він залишив частину своєї душі, волі і характеру. Першим з них став знаменитий університет Св. Володимира (нині Київський національний університет імені Тараса Шевченка), другим – Софійський університет (Болгарія), що носить сьогодні ім'я святого Климента Охридського, а третім – Національний педагогічний імені М. П. Драгоманова. Перший дав йому фундаментальні знання, професію, підготував до самостійної життєтворчості; другий – прийняв у часи неолі, забезпечив роботу; третій – увіковічнив його дух, ім'я і справи, завдяки яким М. Драгоманов увійшов в історію.

Студентом університету Св. Володимира М. Драгоманов став після подолання тієї життєвої кризової ситуації, в яку потрапив ще у Полтавській гімназії. Ось як описує ці події один з біографів та дослідників М. Драгоманова П. Ротач: «Гімназію Драгоманов закінчив з пригодою. Йому не видали свідоцтва. За кілька місяців до завершення навчання тра-

пилася подія, фіналом якої стало звільнення з гімназії. Випадково побачивши, як інспектор збиткується над молодшим гімназистом, Михайло Драгоманов, вірний своїм моральним принципам, став на захист людської гідності. За «зухвале слово» на адресу інспектора викликали батька і запропонували відшмагати сина в присутності товаришів і вчителів. Батько Михайла з обуренням відхилив принизливу акцію, і в силі залишився адміністративний присуд: звільнення з гімназії без права вступу до інших закладів. І це щодо кращого, знаючого і мислячого учня! Та чи треба цьому дивуватись: будь-яка деспотична система не терпить ні таланту, ні сміливої думки.

Драгоманова цього разу врятував попечитель Київського навчального округу М. І. Пирогов. З його дозволу Михайло залишив Полтавську гімназію «за власним проханням». Підбадьорений напутнім словом улюбленого вчителя історії, Драгоманов повертається в Гадяч і готується до вступу в Київський університет» [1, 15].

Чи знав знаменитий М. Пирогов, якого майбутнього велета духа і культури він підтримав? Мабуть, що знав. Може, здогадувався або відчував. Великий відразу розпізнає великого, навіть у зародку. Така вже закономірність (а може й випадковість) історії. Та як би там не було, нехай про це сперечаються філософи, фактом залишається те, що перший дотик долі двох титанів – зрілого і юного – відбувся! А далі, будучи студентом, Михайло Драгоманов першим і найглибше відчув гуманістичний і демократичний камертон педагогічних діяльності та натхнення Миколи Пирогова. Демократичні порядки, які впроваджував у систему

освіти М. Пирогов, викликали незадоволення з боку влади. Це привело до його відставки. Солдатська муштра, з якою боровся вчений і педагог, знову поверталась в університети. На бенкеті з нагоди прощання з Пироговим юний студент Драгоманов виголосив промову, в якій показав велич педагогічних реформ Пирогова, їх значення не тільки для сьогодення, але й у контексті глибокої історичної перспективи.

Дві особистості, дві події, дві долі... Вони поєдналися. Єдність цих долі освячує культурно-освітній простір України впродовж віків. Назавжди. І зовсім не випадково, що нині педагогічний університет, який носить славетне ім'я Михайла Драгоманова, розташований на вулиці Миколи Пирогова. Таке поєднання забезпечити міг тільки Бог!

Київський університет Св. Володимира в цей час (1856 р.) був центром передової думки на Україні, осередком науки і освіти, національної культури. В університеті навчались високообдаровані особистості, які з часом внесли видатний вклад у розвиток різних сфер науки і практики, культури і освіти, стали відомими конструкторами, будівельниками, літераторами, політичними діячами: біохімік О. Бах, епідеміолог і мікробіолог Д. Заболотний, терапевти Ф. Яновський та М. Стражеско, геологи П. Тутковський та В. Лучицький, математики Б. Букреєв та О. Шмідт, композитор М. Лисенко, письменники М. Старицький, В. Самійленко та ін.

Студентом Драгоманов мав можливість спілкуватись, слухати лекції, відвідувати семінарські заняття ви-

датних вчених і педагогів – істориків і філологів М. Максимовича (першого ректора університету) та М. Костомарова, юристів К. Неволіна та О. Кістяківського, економіста М. Зібера та ін. При університеті діяло кілька наукових товариств, де домінував дух пошуку, новаторства, творчості. Популяризуючи й розвиваючи наукові знання, педагоги і студенти мріяли про майбутнє, в якому прозоро проглядались мотиви національного відродження, розвитку української мови і літератури, розквіту України. Ця прогресивна хвиля захопила й Михайла, кинула його у вир боротьби з соціальною несправедливістю. Вершинним виявом громадянської активності Драгоманова цього часу став його виступ на мітингу при прощанні з тілом Тараса Шевченка у Києві перед перепохованням у Каневі (травень 1861 р.): промова була сприйнята як клятва вірності тим ідеалам, яким вірою і правдою служив і закликав до цього інших Великий Кобзар.

Цікавим є й такий факт: після закінчення історико-філологічного відділення університету Михайло Драгоманов подав прохання про продовження навчання у Педагогічному інституті, який діяв при університеті і який з часом (пройшовши низку історичних трансформацій) існує сьогодні як автономний вищий навчальний заклад – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова.

Того ж 1863 року М. П. Драгоманов закінчив університет, і його залишили на кафедрі загальної історії для майбутньої професорської діяльності. В 1864-65 рр. він успішно прочитав пробні лекції з історії Римської імперії, а через два роки

склав магістерські іспити. У 1870 р. молодий учений захистив дисертацію на тему «Питання про історичне значення Римської імперії і К. К. Тацит». В результаті здобув ступінь магістра загальної історії і місце приват-доцента. Одразу ж талановитому науковцю оформлюють закордонне відрядження, і Драгоманов відбув до європейських наукових університетських центрів. У Познані він слухав лекції знаменитого Т. Момзена, в майбутньому лауреата Нобелівської премії, побував у знаменитому Гейдельберзькому університеті.

Збагатившись європейським науковим і соціально-політичним досвідом, М. Драгоманов повернувся до України ще переконанішим речником свободи і демократії, провідником «українського питання». Він пише і видає ряд наукових праць, зокрема, «Історичні пісні малоросійського народу», де виявляє глибоку обізнаність, а головне – високу любов і повагу до українського народу і культури, літератури і мови, обстоює необхідність викорінення соціальних і національних несправедливостей, продюкованих в основному російським царизмом. Наступні праці Драгоманова були розцінені цензурою як «замах на державну єдність і цілісність Росії». Вченого було звільнено з університету. Він переїздить до Львова і разом з іншими поборниками української справи готує до видання безцензурний збірник «Громада». Драгоманов розпочинає відкрито критикувати політику царизму й стає непримиреним ворогом російського самодержавства. Шляхи повернення до України було відрізано.

Перебування за кордоном Російської імперії (в основному в м. Женева з 1876 р.) виявилось для М. Драгоманова досить плідним. Учений створив і видав такі важливі дослідження, як «Малоросійські народні перекази й оповідання» (1876), «Нові українські пісні про громадські справи» (1881), «Політичні пісні українського народу 17-19 ст.» (1883-85). В останній Михайло Петрович довів, що за кожної історичної доби виникали такі народні пісні, в яких відбивалися основні ідеї того часу. «Український народ не складає пісні так собі, тільки для співу чи для забави, – писав він, – а складає їх, маючи на думці дійсне життя, що дає українським пісням щиро реальний характер». Саме через народну творчість і пізнав він життя свого народу, присвятив йому власне життя.

Женевський період М. П. Драгоманова – це час його найвищого інтелектуального розвитку і творчих досягнень. Весь його доробок, науковий і літературний, був спрямований проти колоніальної політики царизму на Україні. У своїх поглядах він залишався поступовцем, ідеї марксизму були йому чужі. За визначенням І. Франка, девізом Драгоманова було «не революція, а еволюція».

По вичерпанню матеріальних ресурсів для ведення видавничої справи із Женеви М. Драгоманов переїхав до Софії, прийнявши запрошення стати професором вищого училища. Невдовзі воно було реорганізоване у вищу школу, що й стала другим університетом у життєвій праці вченого. Тут Драгоманов особливо багато зробив для підготовки високих фахівців і майбутньої національної еліти з числа болгарської молоді. Вчений роз-

винув історичні студії, бібліографічну науку й дбав про його кадрове, навіть бібліотечне забезпечення тощо.

Важливим джерелом відомостей про останній день ученого залишається спогад про його останню лекцію 8 червня за старим стилем 1895 р. третьокурсника Ілії Димитрова. Заняття це мало сучасний інтерактивний характер: один зі студентів виступав із власним перекладом «Великих привілеїв», наданих 1476 р. Нідерландам. Хворий на аневризму аорти Драгоманов важко дихав, кашляв і виглядав блідим і жовтим. За весь час зробив лише кілька зауваг. Останніми його словами було пробачення за перенесення наступної лекції з суботи («мені тоді ніколи, та й я трохи незмагаю, у мене пропасниця»).

Над відкритою могилою великого вигнанця промовляли ректор університету Агура, професори і студенти. Ректор віддав належне Драгоманову як європейській знаменитості, назвав гарячим патріотом і великим «робітником науки», знанням якого шість років користувалася щаслива Болгарія і її молодь. А професор Б. Мінцес наголосив вищійшій покійного над вузькими партійними інтересами, його відданість найдорожчому – істині, що є за порукою безсмертя. І. Димитров передав тяжке горе студентства від втрати професора і дорогого наставника, закликав ставати його послідовниками, посвідчивши: ідеї Драгоманова, підперті залізною аргументацією, пустили глибоке коріння в серцях слухачів і читачів.

Третім університетом для М. П. Драгоманова став університет його імені – Національний педагогічний. Тут живе

справа, непокійний дух видатного вченого і педагога, започатковані ним культурологічні і педагогічні традиції. Заснований у 1834 році в лоні Університету Св. Володимира, Педагогічний університет пройшов довгий і суперечливий шлях зростання та розвитку. Головними віхами цього шляху були Вищі педагогічні курси, Інститут народної освіти, Інститут соціального виховання, Київський педагогічний інститут імені М. Горького, Український державний педагогічний університет і, нарешті, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова.

Біля його головного корпусу сьогодні височіє величний пам'ятник ученому. В університеті результативно діє Міжнародний благодійний фонд Михайла Драгоманова, запроваджено золоту і срібну медаль Драгоманова, якою за здобутки нагороджують кращих викладачів-науковців. На базі університету відбулися Перші та Другі Міжнародні Драгомановські читання за участю професорсько-викладацького складу та запрошених науковців із України й закордону (матеріали видрукувано), готуються ювілейні Треті.

Редакційна колегія на чолі з ректором університету організувала і за-

безпечила вихід двох серій видань праць усе ще невідомого мислителя. Це ошатно видрукувані видавництвом «Освіта України» «Вибрані праці Михайла Драгоманова» у трьох томах – чотирьох книгах та «Михайло Драгоманов. Із наукової спадщини» (вийшов перший із двох томів, укладений із статей, які досі на батьківщині автора не публікувалися). У кожній серії вміщено передмову пера В. П. Андрущенка і В. Ф. Погребенника; впорядкування, примітки тощо – В. Ф. Погребенника. Вчена рада університету прийняла рішення про створення при університеті Драгомановського науково-дослідного центру.

Розроблено план заходів ювілейного 2011 року, що мають відбутися в інститутах НПУ, а також запропоновано ряд акцій державного масштабу для гідного відзначення ювілею велета суспільної й наукової думки, вченого, який в умовах творчої свободи еволюціонував до визнання державної волі України й національної ідеї. Університет його імені увійшов у ювілейний 2011 р. із переконанням: для України час, як писав М. Павлик іще 115 років тому, нарешті «заграти на всіх клавішах Драгомановщини»!

Література:

1. Ротач П. Апостол правди і науки. – Гадяч, 1991. – С. 15.

АНДРУЩЕНКО ВИКТОР ПЕТРОВИЧ.
ТРИ УНИВЕРСИТЕТА
МИХАИЛА ДРАГОМАНОВА.

Закономерностью истории является то, что подавляющее большинство известных и выдающихся личностей являются выпускниками университетов. Каждый из них помнит свой университет как «Alma mater», гордится им.

Три университета выпали на долю и Михаила Драгоманова. В каждом из них он оставил часть своей души, воли и характера. Первым из них стал знаменитый университет Св. Владимира (в настоящее время Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко), вторым – Софийский университет (Болгария), который носит сегодня имя святого Климента Охридского, а третьим – Национальный педагогический имени М. П. Драгоманова. Первый дал ему фундаментальные знания, профессию, подготовил к самостоятельному житнетворчеству; второй – принял во времена гонений, обеспечил работой; третий – увековечил его дух, имя и дела, благодаря которым М. Драгоманов вошел в историю.

ANDRUSHCHENKO VICTOR.
THREE UNIVERSITIES
OF MYKHAILO DRAGOMANOV.

Most of famous and prominent personalities are graduates of universities. Each of them remembers his university as «Alma mater», is proud of it.

Three universities endured and Mykhailo Dragomanov. He left part of his soul, will and character in each of them. The first of these was the famous University of St. Vladimir (now Kyiv National Shevchenko University), the second was Sofia University (Bulgaria), which is today named as St. Clement of Ohridski, and the third – National Pedagogical Dragomanov University. The first gave him the basic knowledge, profession, trained for independent life activities, the second supported in difficult times, provided the work and the third immortalized his spirit, name and deals because of which Dragomanov entered history.